

Ігор Іванович Митрофанов,

кандидат юридичних наук, доцент
(Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, Кременчук)

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Аналізується характеристика суб'єкта злочинів проти довкілля через загальне поняття «суб'єкт злочину». Робиться висновок, що визначити суб'єкта конкретного складу злочину проти довкілля дозволяє логічне тлумачення кримінально-правових норм. Пропонуються шляхи вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність, що встановлюють покарання за злочини проти довкілля, та практики їх застосування у контексті суб'єкта такого злочину.

Ключові слова: *суб'єкт злочину, довкілля, злочин проти довкілля, суб'єкт злочину проти довкілля.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. У розділі VIII «Злочини проти довкілля» Кримінального кодексу України (далі – КК) містяться кримінально-правові заборони, покликані забезпечити реалізацію права кожного на сприятливе довкілля. Незважаючи на це, в Україні спостерігається найвищий серед європейських країн рівень розораності земель, споживання водних ресурсів, вирубування лісів. Близько 15 % території України з населенням понад 10 млн перебуває у критичному екологічному стані. Щільність викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря останнім часом становить понад 130 кілограмів на кожного мешканця

України, що в кілька разів перевищує зазначений показник у розвинутих країнах світу.

Все це є свідченням того, що наявність кримінально-правових заборон не здатна забезпечити безперешкодну реалізацію конституційного права людині та громадянину на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Аналіз статистичних даних про кількість злочинів проти довкілля в Україні свідчить, що їх доля в загальній структурі злочинності є стабільно незначною та становить близько 0,2 %. Основними категоріями кримінальних справ, що розглядалися судами України у 2006–2014 роках, залишаються справи про незаконну порубку лісу (близько 57 % від усіх злочинів проти довкілля), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (28 %), порушення правил охорони надр (11,5 %), незаконне полювання (2,5 %). Всього лише 2 % від усіх злочинів проти довкілля припадає на злочини, що пов'язані з забрудненням довкілля і тому становлять надзвичайну небезпеку для життя та здоров'я людей. Більшість статей розділу VIII «Злочини проти довкілля» КК взагалі не застосовуються з огляду на оціночні поняття, що використовуються для позначення ознак складів досліджуваних злочинів [1, с. 6–8, 28–29].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Різні аспекти злочинів проти довкілля розглядалися у наукових працях В. І. Андрейцева, О. М. Бандурки, С. Б. Гавриша, С. А. Голуб, О. О. Дудорова, В. В. Костицького, Д. О. Крашеніннікова, В. Д. Курченка, В. А. Ландіної, В. Д. Пакутіна, Г. С. Поліщука, В. М. Присяжного, О. В. Сасова, Т. Л. Сергєєва, О. В. Скворцової, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, І. О. Харь, Ю. С. Шемшушенка, В. А. Широкова, А. М. Шульги та інших. Крім того, захищені докторські дисертації: у 1994 році С. Б. Гавришем за темою «Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища: проблеми теорії і розвитку кримінального законодавства України» та у 2008 році В. К. Матвійчуком на тему «Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики». Також у 2013 році В. В. Локтіоною захищена кандидатська дисертація за темою «Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля». Але опубліковані роботи не торкаються всіх аспектів проблеми уніфікації суб'єктивних ознак злочинів проти довкілля.

МЕТОЮ цієї статті є визначення та з'ясування характеристики суб'єкта злочину проти довкілля задля створення підґрунтя вдосконалення норм закону про кримінальну відповідальність, що встановлюють покарання за злочини проти довкілля, та практики їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці,

з якого відповідно до ст. 22 Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Стосовно злочинів проти довкілля закон про кримінальну відповідальність не передбачає зниження віку кримінальної відповідальності. Відповідно, кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти довкілля, за загальним правилом, може бути реалізована з досягненням особою шістнадцятирічного віку.

Знижений вік настання кримінальної відповідальності передбачається відносно конкретно визначеного переліку злочинів, зафіксовано в ч. 2 ст. 22 КК України. Вважається, що неповнолітні, які до моменту вчинення кримінально караного посягання досягли чотирнадцяти років, в окремих випадках уже можуть усвідомлювати суспільну небезпеку вчиненого ними діяння, а отже, підлягати кримінальній відповідальності. На думку законодавця, вони досягли достатнього рівня соціальної свідомості, що дозволяє висувати зазначеній групі неповнолітніх певні вимоги щодо дотримання закону. Незважаючи на це, для неповнолітнього віку залишається характерним значний розрив між рівнем інтелектуального розвитку і соціальною зрілістю. Відсутність достатнього життєвого досвіду у поєднанні з індивідуальними психологічними особливостями можуть призвести до формування в окремих неповнолітніх поверхневого уявлення про моральні категорії і поняття. Особистість неповнолітніх перебуває у значній залежності від оточення, економічного стану і морального клімату в родині. Крім того, прагнення до самоствердження, що властиве молодому поколінню, може набувати в таких осіб стихійних форм, що нерідко є причиною вчинення ситуативних злочинів [2, с. 553].

Беручи до уваги достатній рівень соціальної свідомості досягається особою при досягненні нею чотирнадцятирічного віку, у юридичній літературі є пропозиції передбачити знижений вік настання кримінальної відповідальності за деякі злочини проти довкілля. Так, якщо дотримуватися такого критерію визначення віку кримінальної відповідальності, як рівень свідомості, доцільним є включення до переліку злочинів, передбачених ч. 2 ст. 22 КК України, окремих злочинів проти довкілля, зокрема знищення чи пошкодження лісів, порушення режиму особливо охоронюваних природних територій і природних об'єктів [2, с. 75]. Така пропозиція не може бути підтримана нами, оскільки ми вважаємо її необґрунтованою і неприйнятною.

Слід зазначити, що таке «вдосконалення» закону про кримінальну відповідальність засновано на тому, що КК УРСР передбачав покарання за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів при обтяжуючих обставинах (частини 2 і 3 ст. 78¹), умисне знищення або пошкодження державного, колективного майна чи ін-

дивідуального майна громадян, що спричинило тяжкі наслідки (частини 2 і 3 ст. 89 та ч. 2 ст. 145), а також за умисне вчинення дій, що можуть викликати аварію поїзда (стаття 78 КК УРСР). Новий КК зберіг для осіб, які досягли чотирнадцятирічного віку, відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ч.ч. 2 ст.ст. 194, 347, 352, 378, ч.ч. 2 і 3 ст. 399), а також за пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України), тому, враховуючи це, виникає справедливе запитання про можливість встановлення покарання, наприклад, за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України). Проте чинний КК України не встановлює зниженого віку кримінальної відповідальності за вчинення жодного зі злочинів проти довкілля.

Такий підхід законодавця щодо визначення віку настання кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля слід визнати правильним. Це пов'язано у першу чергу з тим, що правосвідомість населення не охоплюється необхідність збереження природи в її належному стані. Теж саме можна сказати й про усвідомлення масштабів цієї проблеми працівниками правоохоронних органів, у тому числі природоохоронних та екологічних прокуратур. Ставлення до природних багатств сьогодні таке, що нібито ми живемо востаннє. З огляду на це, вимагати від осіб, які досягли чотирнадцятирічного віку, усвідомлення характеру і ступеня суспільної небезпеки злочинів проти довкілля на даному етапі не можна визнати обґрунтованим. Тим більше вести мову про поширеність здійснення суспільно небезпечних посягань на довкілля у цій віковій групі немає підстав. Особливості злочинів проти довкілля унеможливають їх домінування у вказаній віковій групі. Злочини проти довкілля серед неповнолітніх зустрічаються вкрай рідко. Так, у 2014 році обліковано 2624 злочини проти довкілля, з яких вчинені неповнолітніми або за їх участю – 15; у 2013 році – 2923, з яких вчинені неповнолітніми або за їх участю – 12. Це – порушення правил охорони або використання надр (ст. 240), незаконна порубка лісу (ст. 246) та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України).

Отже, можна дійти висновку, що злочини проти довкілля не є поширеними для осіб від 16 до 18 років, тобто у загальній структурі кримінальної активності неповнолітніх становлять явну меншість. Якщо їх вчинення вважається «непопулярним» для неповнолітніх у віці 16–18 років, то для осіб у віці від 14 до 16 років це ще більш нехарактерно. Враховуючи такі показники статистичної звітності, пропозиція про зниження віку кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля позбавлена практичного сенсу і свого науково-теоретичного осмислення. Виходячи з цього, встановлювати покарання з 14-річного віку

за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України) немає необхідності. Адже відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»^{*} особливій державній охороні підлягають території та об'єкти природно-заповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України^{**}. Природно-заповідний фонд – ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища^{***}.

До природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники (ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні), пам'ятки природи (комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні), заповідні урочища; штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення. Законодавством Автономної Республіки Крим може бути встановлено додаткові категорії територій

* Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // ВВР. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

** Наприклад, Постановою КМУ від 23.11.1995 р. «Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення» затверджений Перелік водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення, головним чином як місця оселення водоплавних птахів. Постановою КМУ від 29.08.2002 р. затверджений Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення (див.: ОВУ. – 2002. – № 36. – Ст. 1693). З метою забезпечення контролю за станом цих угідь щодо кожного з них складається паспорт (див.: Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – С. 309–311).

*** Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII // ВВР. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

та об'єктів природно-заповідного фонду*. Навряд чи слід розраховувати на те, що неповнолітні у чотирнадцятирічному віці інформовані про території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду, і який там установлений режим. Отже, підхід законодавця щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти довкілля з моменту досягнення особами шістнадцятирічного віку слід визнати обгрунтованим.

Окрім злочини проти довкілля можуть бути вчинені тільки спеціальним суб'єктом (злочин, передбачений ч. 2 ст. 244, – лише громадянин іноземної держави, а злочини, передбачені ст.ст. 236, 237, 239, 241, 243, 253, 254 КК, – особою, на яку покладено спеціальний обов'язок, а злочини, передбачені ст. 238 і ч. 2 ст. 248, – лише службовою особою), тобто особою, яка, крім загальних ознак суб'єкта, характеризується ще й додатковими рисами. При цьому виникає проблема, що безпосередньо в нормі розділу VIII Особливої частини КК України це положення фактично не окреслюється.

Законодавець прямо визначає спеціальний суб'єкт лише в складі злочину, передбаченого ст. 247 КК України, вказуючи на ухилення від проведення або неналежне проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок, ст. 238 КК України – приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, а також забруднення моря (ч. 3 ст. 243). Суб'єкт безпосередньо визначається і у ч. 2 ст. 244 КК, в якій встановлено покарання за дослідження, розвідування, розробку природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які здійснюються іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і зацікавленою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку, у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців з конфіскацією обладнання. Крім того, щодо ч. 2 ст. 248 КК України як ознаку, що об-

* Див.: Статтю 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-XII // ВВР. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

тяжує покарання, законодавець вказує на службу особу, яка вчинила злочин із використанням службового становища.

Однак умовивід, що всі інші склади злочинів проти довілля припускають наявність загального суб'єкта у розумінні ч. 1 ст. 18 КК України, не можна визнати правильним, оскільки логічне тлумачення норм, що встановлюють покарання за злочини проти довілля, дозволяє стверджувати про наявність ознак спеціального суб'єкта у низці складів. У зв'язку з тим, що законодавець у нормах розділу VIII Особливої частини КК України, які встановлюють покарання за злочини проти довілля, прямо не зазначає ознаки спеціального суб'єкта, це питання належить до дискусійних.

Пленум Верховного Суду України у п. 3 Постанови «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля» від 10.12.2004 № 17 вказує лише на те, що суб'єктами злочинів проти довілля можуть бути особи, які досягли 16-річного віку. У разі притягнення до кримінальної відповідальності за ці злочини службових осіб, які вчинили їх із використанням свого службового становища, їхні дії за наявності до того підстав мають кваліфікуватися також за відповідними статтями КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, крім ст. 238, ч. 2 ст. 248 КК. Далі у вказаній постанові Пленум Верховного Суду України згадує про суб'єкта у контексті призначення особам, засудженим за вчинення злочинів проти довілля, покарання. Так, у абз. 3 п. 14 цієї постанови зазначається, що у разі, коли злочин проти довілля був безпосередньо пов'язаний із посадою, яку обіймала винна особа, або діяльністю, якою вона займалася, суди відповідно до ст. 55 КК України мають обговорювати питання про необхідність застосування до засудженого додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Тобто, на думку Пленуму Верховного суду України, інші склади злочинів проти довілля слід відносити до альтернативно-службових, тобто злочинів, що можуть бути вчинені як службовими особами з використанням службового становища, так і неслужбовими особами. Інакше кажучи, інші склади екологічних злочинів, зокрема всі основні склади, Пленум Верховного Суду України пов'язує з наявністю загального суб'єкта. Такий підхід викликає деякі зауваження, оскільки, наприклад, у ст. 238 КК України законодавець прямо вказує на спеціальний суб'єкт – службова чи спеціально уповноважена особа, що належним чином не відображається у розглянутій постанові.

Однак аналіз норм розділу VIII Особливої частини КК України, що встановлюють покарання за злочини проти довілля, свідчить про те, що більшість із них пов'язують настання кримінальної відповідальнос-

ті з наявністю у суб'єкта додаткових рис, що характеризують його як спеціального суб'єкта. Застосовуючи логічне тлумачення, можна дійти висновку, що ці риси наявні в таких складах злочинів проти довкілля:

– стаття 236 КК України припускає відповідальність не просто фізичної осудної особи, яка досягла шістнадцятирічного віку, але особи, на яку покладені обов'язки (через пряму вказівку на це в нормативно-правових актах, правозастосовних актах, договорах, наказах, посадових інструкціях тощо) дотримання правил екологічної безпеки. Крім того, суб'єктами порушення порядку проведення екологічної експертизи є працівники відповідних установ, організацій і підприємств, експерти міжнародних організацій, які залучаються до проведення державної екологічної експертизи;

– стаття 237 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, на яку спеціальними нормативно-правовими чи правозастосовними актами покладений обов'язок здійснювати дезактиваційні чи інші відновлювальні заходи щодо ліквідації та усунення наслідків екологічного забруднення*;

– стаття 238 КК України встановлює відповідальність службової особи, на яку спеціальними нормативно-правовими чи правозастосовними актами покладений правовий обов'язок збирати та (або) подавати відомості про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах із підвищеною екологічною небезпекою;

– стаття 239 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, на яку покладений обов'язок виконання спеціальних правил щодо запобігання забрудненню і псуванню земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля;

– стаття 241 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, на яку нормативно-правовими і правозастосовними актами покладений правовий обов'язок дотримуватись спеціальних правил з охорони атмосферного повітря щодо викиду в атмосферу забруднюючих речовин, відходів або інших матеріалів промислового чи

* Наприклад: службові особи державних органів управління, на яких покладений обов'язок забезпечення організації і проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт відповідно до Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 8 червня 2000 року № 1809-III // ВВР. – 2000. – № 40. – Ст. 337.

іншого виробництва, а також дотримання правил експлуатації установок, споруджень та інших об'єктів;

– стаття 242 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, якій виповнилося 16 років і на яку покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил щодо охорони вод (водних об'єктів). Такими особами можуть бути не лише службові особи, а й звичайні громадяни, оскільки вони відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зобов'язані берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням чи іншим негативним впливом на довкілля;

– стаття 243 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, яка досягла на момент вчинення забруднення моря 16 років і зобов'язана дотримуватись спеціальних правил незалежно від громадянства і посади. Суб'єктами злочину можуть бути як члени екіпажу українських, так і іноземних суден, працівники плавучих засобів, інженерного, гідротехнічного спорудження, наукової станції, бурової платформи, до обов'язків яких входило дотримання режиму моря, охорона його екологічного стану та охорона морських ресурсів, як живих, так і неживих, а також члени екіпажів літальних апаратів. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, є лише посадова особа (службовець), або будь-яка інша фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку і до обов'язків якої входило повідомлення належних адресатів про скидання або забруднення. Ними можуть бути лише посадові особи суден плавучих засобів, платформ та інших об'єктів морегосподарського комплексу, які зобов'язані повідомляти адміністрації порту або організацію, що видає дозвіл на скидання або поховання шкідливих речовин, сумішей, відходів та матеріалів, про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів (капітани та інші члени команди (працівники) морських та повітряних суден, інших засобів і споруд, що знаходяться у морі);

– стаття 244 КК України встановлює відповідальність за невжиття заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії фізичної осудної особи, яка відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зонах безпеки на континентальному шельфі України. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 ст. 244 КК, – іноземці, які проводять

на континентальному шельфі роботи, не передбачені відповідним договором або взагалі без спеціального дозволу;

– стаття 247 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, яка досягла 16-річного віку і на яку покладені обов'язки щодо здійснення заходів і дотримання правил для боротьби із шкідниками й хворобами рослин. Це можуть бути фермери, керівники птахофабрик, м'ясокомбінатів, службові особи, які здійснюють державний ветеринарно-санітарний контроль, державних станцій захисту рослин і т. д. Перелік таких осіб є достатнім за обсягом;

– стаття 250 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, яка зобов'язана дотримуватися при проведенні вибухових робіт правил охорони рибних запасів. Це можуть бути як службові, так і неслужбові особи, які зобов'язані через вимоги нормативно-правових актів виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт;

– стаття 251 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, яка досягла 16 років і на яку законодавством покладений обов'язок дотримання ветеринарних правил при веденні тваринництва, утриманні тварин, виробництві, збереженні, перевезенні та реалізації продуктів тваринництва, за порушення порядку застосування у ветеринарній медицині біологічних, хімічних та інших препаратів, відмову від спеціальних заходів щодо захисту тварин від вражаючого впливу екстремальних факторів, природних і техногенних катастроф; за реалізацію і використання для харчових цілей м'яса, м'ясних та інших продуктів забою тварин, молока, молочних продуктів, яєць, інших продуктів тваринництва, не підданих у встановленому порядку ветеринарно-санітарній експертизі;

– стаття 253 КК України встановлює відповідальність службової або спеціально уповноваженої на розробку і здачу замовникові відповідної документації чи прийняття в експлуатацію споруд із системами захисту довкілля осудної особи;

– стаття 254 КК України встановлює відповідальність фізичної осудної особи, на яку нормативно-правовими актами покладено обов'язок дотримуватися правил щодо дбайливого і раціонального використання земель.

На нашу думку, усі перераховані склади злочинів проти довкілля вказують на наявність ознак спеціального суб'єкта через необхідність дотримуватися спеціальних правил, які можуть бути відомі особам зі спеціальними ознаками. Отже, цими нормами розділу VIII Особливої частини КК України, що встановлюють покарання за злочини проти довкілля, охоплюються випадки здійснення суспільно небезпечних посягань проти довкілля з використанням службового становища, а тому у таких

випадках відсутня сукупність злочинів. В іншому разі відбувається подвійне врахування одних і тих самих ознак, що для кримінального права визнається недозволимим, оскільки ігноруються вимоги принципу справедливості, і винна особа може бути двічі покарана за той самий злочин.

Лише за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239¹ КК), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239² КК), порушення встановлених правил охорони або використання надр (ст. 240 КК), порушення законодавства про континентальний шельф України (ч. 1 ст. 244 КК), знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК), незаконну порубку лісу (ст. 246 КК), незаконне полювання (ч. 1 ст. 248 КК), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК) відповідальності підлягає загальний суб'єкт. При цьому тільки дві із зазначених статей (ст.ст. 244 і 248 КК України) передбачають ознаки спеціального суб'єкта як кваліфікуючі основний склад злочину.

Слід зазначити, що кваліфікація злочину проти довкілля цілком залежить від правильного встановлення загальних і додаткових ознак його суб'єкта. Якщо в конструкції складу злочину законодавцем передбачені ознаки загального суб'єкта, а фактично його вчиняє службова особа з використанням свого службового становища, це діяння утворює ідеальну сукупність злочинів і має бути кваліфіковано за відповідною статтею КК України, що встановлює покарання за злочин проти довкілля, і зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК), службове підроблення (ст. 366 КК) чи службову недбалість (ст. 367 КК України). Якщо додаткові ознаки суб'єкта злочинів зазначені безпосередньо в нормах розділу VIII Особливої частини КК України, що встановлюють покарання за злочини проти довкілля, то вчинене необхідно кваліфікувати тільки за цими нормами, оскільки сукупності злочинів у таких випадках немає.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищевикладене, слід зробити такі висновки: 1) правильне встановлення ознак суб'єкта злочину проти довкілля має велике практичне значення, що виявляється у законності функціонування механізму реалізації кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного посягання на довкілля; 2) наголошуємо на необхідності у законодавстві про кримінальну відповідальність чіткіше описати ознаки суб'єкта злочину проти довкілля, усунувши підґрунтя для судової дис-

креції при розгляді цього питання; 3) слід переосмислити і доповнити роз'яснення Пленуму Верховного суду України, прийнявши нову постанову Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля.

Список використаних джерел

1. Митрофанов І. І. Довкілля під охороною закону про кримінальну відповідальність : монографія / І. І. Митрофанов, В. В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2010. – 420 с.
2. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посіб. / Митрофанов Ігор Іванович ; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.
3. Романова Н. Л. Понятие и система экологических преступлений : дис. на соискание уч. степ. канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Романова Нелли Львовна. – Иркутск : Дальневосточный государственный университет, 2001. – 219 с.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2015.

Игорь Иванович Митрофанов,

кандидат юридических наук, доцент

(Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского, Кременчуг, Украина)

СУБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ: ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

Анализируется характеристика субъекта преступлений против окружающей среды через общее понятие «субъект преступления». Делается вывод, в соответствии с которым определить субъекта конкретного состава преступления против окружающей природной среды позволяет логическое толкование уголовно-правовых норм. Предлагаются пути усовершенствования норм закона об уголовной ответственности, которые устанавливают наказание за преступления против окружающей природной среды, и практики их применения в контексте субъекта такого преступления.

Ключевые слова: субъект преступления, окружающая среда, преступление против окружающей среды, субъект преступления против окружающей среды.

Igor I. Mitrofanov,

candidate of law sciences, assistant professor

*(Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University,
Kremenchuk, Ukraine)*

REGARDING THE SUBJECT OF CRIMES AGAINST THE ENVIRONMENT

Problem's setting. Only 2% of all crimes against the environment are related to concerning the pollution and are therefore constitute the danger of human life and health. Most of the articles in the section VIII "Crimes against the Environment" of the Criminal Code of Ukraine are not used at all with regard to evaluation concepts, which are used to denote the features of corpus delicti of the studied crimes.

Analysis of recent studies. Various aspects of crimes against the environment have been considered in the papers of V. I. Andreitseva, O. M. Bandurka, S. B. Havrysh, S. A. Holub, O. O. Dudorov, V. V. Kostytskyi, D. O. Krashennnikov, V. D. Kurchenko, V. A. Landina, V. K. Matviichuk, V. D. Pakutin, H. S. Polishchuk, V. M. Prysiashnyi, O. V. Sasov, T. L. Sergieiev, O. V. Skvortsova, V. V. Stashys, V. Ya. Tatsyi, M. I. Havroniuk, I. O. Har, Yu. S. Shemshushenko, V. A. Shirokov, A. M. Shulha and others. Although, published papers do not cover all the aspects of the problem of unification of subjective features of the crimes against the environment.

The objective of this study is to define and clarify the characteristics of the subject of the crime against the environment for creating the basis for improving the norms of the law on criminal liability, which establish the penalties for the crimes against the environment, and the practice of their implementation.

The main part. The characteristics of the subject of the crimes against the environment through the general concept of "the subject of a crime" are analyzed, namely as a physical responsible person, who committed a crime the age, when according to the Art. 22 of the Criminal Code, the criminal liability may be used. The law on criminal liability does not provide lowering the age of criminal liability regarding the crimes against the environment. Accordingly, criminal liability for commission the crimes against the environment, as a general rule, can be realized by achieving sixteen years age of a person. The logical interpretation of the norms establishing the penalties for crimes against the environment makes it possible to affirm about the presence of the features of a special subject in a number of corpus delicti.

The Articles 236–239, 241–244, 247, 250, 251, 253, 254 of the Criminal Code of Ukraine indicate the presence of the features of a special subject because of the need to follow special rules that may be known to individuals with special characteristics. These norms of the Section VIII of the Criminal Code of Ukraine, establishing the penalties for the crimes against the environment, covered the

cases of realizing socially dangerous attacks against the environment abusing the official status, so there is no a set of crimes in these cases.

The liability of the general subject should be used only for the illegal acquisition of surface soil (surface layer) of lands (the Art. 239¹ of the Criminal Code); illegal acquisition of lands of the water fund in a large scale (the Art. 239² of the Criminal Code); violation of the set rules concerning the protection or of use of subsoil (the Art. 240 of the Criminal Code); violation of the law on the continental shelf of Ukraine (p. 1 of the Art. 244 of the Criminal Code); destruction or damage of the vegetation objects (the Art. 245 of the Criminal Code); illegal cutting of forests (the Art. 246 of the Criminal Code); illegal hunting (p. 1 of the Art. 248 of the Criminal Code); illegal fishing or animal or any other sea hunting industry (the Art. 249 of the Criminal Code); intentional destruction or impairment of territories protected by the state and the objects of the natural reserve fund (the Art. 252 of the Criminal Code). However, only two of these articles (the Articles 244 and 248 of the Criminal Code of Ukraine) provide the features of the special subject as qualifying the main corpus delicti.

Conclusions. *Summarizing everything stated above, we have to make the following conclusions: 1) the correct definition of the features of the subject of a crime against the environment is of great practical importance, which is reflected in the legality of the functioning of the mechanism of realizing criminal liability for commission of a socially dangerous encroachment on the environment; 2) we note the need of more clear definition of the characteristics of the subject of a crime against the environment in the legislation on criminal liability, eliminating the grounds for judicial discretion in studying this issue; 3) we should rethink and add the interpretation of the Plenary of the Supreme Court of Ukraine, taking a new resolution of the Plenary of the Highest Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about the court practice in cases on the crimes and other offences against the environment.*

Key words: *subject of a crime, environment, crime against the environment, subject of an offence against the environment.*

